

Off the Derech:
Relating to a Child Who has Chosen Another Path

Avraham and Yishmoel as a Case Study

Rabbi Efrem Goldberg
Boca Raton Synagogue

1. Parshas Chayei Sarah

וַיִּצְחָק בְּנֵוֹ בְּעוֹדוֹ חַי קְדָמָה אֶל-אֶרֶץ קְדָם: וְאֵלֶּה יְמֵי
 שְׁנֵי-חַי אַבְרָהָם אֲשֶׁר-חַי מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה
 וְחָמֵשׁ שָׁנִים: וַיָּגוּעַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן
 וְשִׁבְעַ וַיֵּאֶסֶף אֶל-עַמּוּיוֹ: וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל
 בְּנָיו אֶל-מְעַרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל-שְׂדֵה עֶפְרוֹן בֶּן-צִחָר
 הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי מַמְרֵ: הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר-קָנָה אַבְרָהָם
 מֵאֵת בְּנֵי-חֵת שָׁמָּה קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ: וַיְהִי
 אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיֵּשֶׁב
 יִצְחָק עִם-בְּאֵר לַחַי רֹאִי:

⁷ Now these are the days of the years of Abraham's life which he lived: a hundred years, seventy years, and five years. ⁸ And Abraham expired and died at a good old age, mature and content, and he was gathered to his people. ⁹ His sons Isaac and Ishmael buried him in the cave of Machpelah, in the field of Ephron the son of Zohar the Hittite, facing Mamre. ¹⁰ The field that Abraham had bought from the children of Heth, there Abraham was buried, and Sarah his wife. ¹¹ And it was after the death of Abraham that God blessed Isaac his son, and Isaac settled near Beer-lahai-roi.

2. Rashi (1104-1105)

9. שְׁעָשָׂה וַיִּשְׁמַעְאֵל תְּשׁוּבָה – that ISAAC AND ISHMAEL. מִכָּאן – From here we see **that Isaac walked ahead of him, out of respect, even though Ishmael was the older.** ¹ וְהוֹלִיךְ אֶת יִצְחָק לְפָנָיו – and let Isaac walk ahead of him, out of respect, even though Ishmael was the older.¹ שְׁנֵי שָׁנָה טוֹבָה – This is the “good old age” – שְׁנֵי שָׁנָה טוֹבָה – which was said about Abraham in the preceding verse.²

3. Ramban - R' Moshe b. Nachman (1194-1270)

9. וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנָיו – **HIS SONS ISAAC AND ISHMAEL BURIED HIM.**

[Ramban explains why Isaac is mentioned here before his older brother Ishmael (see Rashi):
 לשון בְּרֵאשִׁית רַבָּה: – The following is a quote from *Bereishis Rabbah* (62:3):
 כאן בֶּן הַאֲמָה חוֹלֵק כְּבוֹד לְבֵן הַגְּבוִירָה – “Here the son of the maidservant shows respect toward the son of the mistress.”⁴¹

5. Meshech Chachmah
R' Meir Simcha of Dvinsk
(1843-1926)

כה, ב ויקברו אותו יצחק ושמעאל.⁵
בבא בתרא סוף פרק קמא (טז, ב) ומדאקדמיה¹, שמע מינה עשה תשובה. פירוש דהטעם משום דהוא היה בן הגבירה, אבל חטא של ישמעאל היה כי "מצחק" היה על ה"משתה"², שמאבימלך נתעברה³, כפירוש הספורנו⁴. לכן תשובתו היתה⁵, שהודה שיצחק בן הגבירה מאברהם, והיה מאמין לקול המלאך ששמע⁶, כמו שדרשו על הפסוק "והוא אחריו" (יח, י) זה ישמעאל⁷.

(כה, ט) 1. יצחק לפני ישמעאל. 2. "ויעש אברם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. ותרא שרה את בן הגר המצרית... מצחק" (בראשית כא, ח"ט). 3. רש"י תולדות כה, יט לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה. 4. כא ט ד"ה מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בכית אברם, באמרו שנתעברה מאבימלך. והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק, כי ישמעאל שמע כזאת אחר כך מליצני הדור... בעוד רש"י הביא את ענין ליצני הדור כפירוש ל"אברהם הוליד את יצחק", הרי רבינו מפרש בעקבות הספורנו שזה היה תוכן ה"מצחק", אשר גרם לתביעת שרה אמנו ל"גרש את בן האמה הזאת" (עיין שם בביאורנו ובעיקר בהערה מס. 18). 5. מעין חטאו.

6. שם יח, י "שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך, ושרה שומעת פתח האוהל והוא אחריו". 7. בראשית רבה מז, יט: זה ישמעאל, מפני היחוד. כלומר, ישמעאל עמד אצל שרה שעה שהיא שמעה את דבר המלאך. ממילא גם הוא ידע על כך מפי המלאך, ועתה חוזר להודות בכך אחרי שבזמן המשתה הסכים לעמדת ליצני הדור. בכך מבאר רבינו כי זה שהקדים שמו של יצחק לזה של ישמעאל מלמד כי ישמעאל חוזר בתשובה – דוקא באותה נקודה אשר חטא, והיא הרכילות אודות לידת יצחק (מאבימלך נתעברה). אין אפוא, הכוונה לחזרה בתשובה באופן כללי (עבודה זרה, גילוי עריות, רצח – "מצחק" לפי רש"י), כי דבר כזה אי אפשר ללמוד מזה שנתן כבוד לאחיו הצעיר!

4. Maharal
R' Yehudah Loew of Prague
(1525-1609)

^[ח] מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו. דאין לומר דקרא חשיב להו דרך חכמתן וגדולתן, דאם כן גבי יצחק דכתיב (להלן לה, טו) "ויקברו אותו עשו ויעקב" למה לא כתב יעקב ברישא, כך איתא בפרק קמא דבבא בתרא (טו:). ויש להקשות דילמא קרא חשיב יצחק ברישא מפני שהיה יצחק בן הגבירה וישמעאל בן השפחה, ואף רשע מודה שבן הגבירה חשוב יותר, ואין זה קשיא, דאם רשע היה ישמעאל – מפני שכל רשע שונא צדיק¹ – היה השנאה מקלקלת השורה (ר' רש"י נמזני כג, נא), ולא היה מוליך את יצחק לפניו אף על גב שהיה בן הגבירה. וכך פירושו – כי ישמעאל עשה תשובה, ולא היה עוד רשע ששונא הצדיק, ולפיכך היה מוליך את יצחק לפניו כראוי².

6. Ha'amek Davar
Netziv – R' Naftali Tzvi
Yehuda Berlin
(1817-1873)

על זה, מכ"מ אין העון תמור כמו ע"ז: (ז) וא"ל ימי שני. וכן בילחק ויעקב כמיני ימי ורק בשרה לא כמיני ימי, והיינו משום דהאבות קיימו כל המורה עד שלא נמנה, וא"כ כל מנזת עשה שהזמן גרמא ציוס ולא בלילה האבות היו נוהגים ולא אמהות, מש"ה להם נחשב כל יום בפני עצמו לחיות שנהגו בו המנזת, משא"כ שרה לא נהגה כי אם מנזת הנוהגות תמיד, ואין הימים מופסקים כל אחד בפני עצמו, כדאי נסוכה דמ"ו הדלל בין סוכה ללולב לענין ברכה, משום דנסוכה שנעמ ימים כחד יומא הו' משום שאין הלילה מפסיק:

7. Midrash
Pirkei D'Rebbe Eliezer

After three years Abraham went to see Yishmael and swore to Sarah that he would not descend from the camel in the place where Yishmael dwelt. He arrived there at mid-day and found there the wife of Yishmael. He said to her, "Where is Yishmael?" She said to him, "He has gone with his mother to fetch fruits and dates from the wilderness." He said to her, "Give me a little bread and a little water, for my soul is weary from the journey in the desert." She said to him, "I have neither bread nor water." Said he to her, "When Yishmael comes, tell him this story and say to him, 'Change the threshold of your house for it is not good for you.'" When Yishmael came, she told him the story. A son of a wise man is like half a wise man. Yishmael understood, and sent her away. His mother took for him a wife from her father's household and her name was Fatima.

Again after three years Abraham went to see Yishmael and swore to Sarah that he would not descend from the camel in the place where Yishmael dwelt. He arrived there at mid-day and found the wife of Yishmael. [The story continues as above, but this time] she took them out and gave them to him. Abraham arose and prayed before the Holy One, Blessed be He, for his son, and the house of Yishmael was filled with all good things, with money and blessings. When Yishmael returned, she told him the story and Yishmael understood that until that moment his [i.e., Abraham's] mercy extended to him, "as a father has mercy upon his children" (Psalms 103:13)

שם מוצאי מים וישבו שם, שזאמר, נישב במדבר פארן (בר' כ"א). שלח ישמעאל ולקח לו אשה ומערות מואב ויעסה שמה. לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה שלא ירד מעל הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בנאי היום ומצא שם את אשתו של ישמעאל. אמר לה, היכן הוא ישמעאל. אמרה לו, הלך הוא ואמו להביא פרות וותמרים מן המדבר. אמר לה, חני לי מעט מים ולחם ומטעמים, כי עיפה נפשי מדרך המדבר. אמרה לו, אין לחם ואין מים. אמר לה, כשיבא ישמעאל הגידי לי את הדברים האלה, ואמרי לו שבא זמן אחד מארץ כנען לראותה, ואמר, שפר הבית אינה טובה. כשבא ישמעאל הגידיה לו אשתו את הדבר הזה. שיקה וישלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה ושמה פטומה. עוד לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה כפעם ראשונה, שאינו ירד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בנאי היום ומצא שם אשתו של ישמעאל. אמר לה, היכן הוא ישמעאל. אמרה לו, הלך הוא ואמו לראות את הגמלים במדבר. אמר לה, חני לי מעט לחם ומעט מים כי עיפה נפשי מדרך המדבר. הוציאה ונתנה לו. עמד אברהם ויהיה מתפלל לפני הקדוש-ברוך-הוא על בנו, ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב מפני הברכות. וכשבא ישמעאל הגידיה לו אשתו את הדבר הזה. וידע ישמעאל שער עכשו רחמי אביו עלי, שזאמר, פרחם אב עלי-בנים (תהלים ק"ג י"א). לאחר מיתמה של שרה, חזר אברהם ולקח את גרושתו, שזאמר, ניסר אברהם ויחא אשה ושמה קטורה (ברא' כ"א). ולקחה ניסר אברהם. אלא שפעם ראשונה הייתה אשתו, ועוד

ביאר פרקי דר"א הגדול פרק שרשים הרד"ל

8. Radal
R' Dovid Luria
(1798-1855)

חשל פניו, לחדת לכו דרכו לפרש ח"ש כרחם אב' בו, הוא חף
ביתן שחין ישראל עושין רש"ת, ובכתיבת קה"י כרחוק הזה
חשעבר הרחיקו ממנו את פשעיו (וסייע כרוח חסדו כח"ש כגבוה
שמים על הארץ נבר חסדו בו): (סב) לאחר מיתתה של שרה חזר
בו, שאף שלטוהו לשמוע בקול

טובה. (נה) וכשבה ישמעאל הגידה לו אשרו את
(ט) הרבר הות. שלחה. ושלחה אמו ולקחה לו (נו) אשה
מכית אבה (נח) ושמה פטומה. עוד לאחד ג' שנים הלך
אברהם לראות את ישמעאל בנו ונשבע לשרה בפעם
ראשונה שאינו יורר מן הגמל במקום שישמעאל שריו שם
הגיע לשם בחצי היום ומצא שם אשתו של ישמעאל. אמר
לה היכן הוא ישמעאל אמרה לו הלך הוא ואמנו לרעות
את הנמלים במדבר. א"ל תני לי מעט לחם ומעט כוס
כי עיפה נפשי מדרך הוציאת ונתנה לו. עמד אברהם והיה
מוחלל לפני הקב"ה על בנו ונתמלא כירו של ישמעאל
(נט) מכל טוב ממין דברכות. (ס) וכשבה ישמעאל הגידה
לו אשרו את הרבר הוה וידע ישמעאל שעד עבשיו רחמו
אביו עליו (סא) שנאמר (קוליס ק"ג) כרחם אב על בנים.
(סב) לאחר מיתתה של שרה (סג) חזר אברהם ולקח את גרושהו
שנא' (בראשית כה) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה.
(סד) ולמה ויוסף אברהם אלא שפעם ראשונה היתה אשתו
ועוד (סה) ויוסף לבוא עליה. ושמה קטורה שוריהו (סו)
מקטורת מכל מיני בשמים. ד"א קטורה שריו. (סז) מעשיה
נאים מקטורת. (סח) וילדה לו ששה בנים ומרן ויקחן ומרן
ומרין וששק ושוח שנא' [סס] וחלד לו את ומרן וגו'.
(סט) באשה שהיא מחוגרת מבעלה כך עמד אברהם
ושלחן מעל יצחק בנו שנאמר [סס] ולבנו הזילגשם אשר
לאברהם נתן אברהם מתנות (ע) וישלחם מעל יצחק בנו
בגם גרושיו. (עא) ע"ש בנו של ישמעאל קדר נקראו על
שם

ל' ועל בניו קאי (וכ"ה כבוד שם שהן בני קטורה, אלא ששם
חמור פלגש נקדמויותה ופלגש השתה, אלא שק"ע שלכאורס סוגרי
ח"ש סס אברהם כשרה ובגר וחרין פלגשים, דמשתע דניסואי
הגר לאשה ולא לפלגש הו), מו' למ"ח בסמוך דויקח הייט
נקדושין, א"ל לומר כן, חס לא ע"פ שיטת הירושלמי פ"ה
דכחובות כ"ב דפלגש נמי נקדושין רק דלן לה כחובה ולמד תנא
אף כחובה יס לה בלא תנאי כחובה: (סו) מקטורת מכל מיני
בשמים. שכתבר שישבה דרך שם היו באים כל מיני בשמים
(וכנ"ו). שבה הוה סוגרי הבשמים כמ"ש [יחזקאל כו] רובלי שבה
וגו' ורובליך כרחם כל בשם, ח"ש כמלכת שבה [מלכים א' ו'] לא
בא כבשם הוה וגו', והמה הולכו מדברות כמ"ש [איוב ו']
הליכות שבה, ולימדנו לפי דרש לפרש ח"ש [שיר ג'] מי זאת
שולה מן המדבר וגו' מקטורת חר ולבנות מכל חבתך רובל, שמטי
שכתבר היו מניין כל מיני בשמים אלו לכן העולה חשם מקטורת
בין, ח"ש מכל חבתך רובל, הייט מכל מיני בשמים דבכ"ו [ג]:
(סז) מעשיה נאים כקטרת. אף שלשון נאים שייך כמעשים
[כהיה דשבת כהה] נאה כמעשים, מ מ לענין קטרת אין טפל
כ"כ לשון נאה (אף שמע"כ בטרור כדי שיהא נאה), ונתן גרוס
נעמיים, וכי"כ באגדה דמדבר פ"ג מעשיהם נעמיים כר"ס
הקטרת: (סח) וילדה לו ששה בנים. נראה שבה להשמיעו חש"פ
שילדה לו ששה בנים וכתיב (בראשית ל) הפעם חבלי אישי כי
ילדתי לו ששה בנים, מ"ח אברהם לא דבק לאהבה בה ובנייה
ושילחם מעל יצחק כדמ"ו (גם חפני שד"ה כתיב ובנו קטרה פלגש
פטומה לפרש שלא היו בני אברהם רק שנתגלו כבית אברהם),
לכן ביאר כאן שילדה לו לאברהם בנים אלו מתה, ולכן אמר בסמוך
לשון הוסיף לבא עליה בו"כ: (סז) באשה שהיא מחוגרת חוברת
דמ"ש' לשון וישלחם כשלושי אשה בגט, שהיא שליחות שאינה חוברת
עוד: (ע) וישלחם ט' כגט גרושין. לא דוקא גט גרושין, אלא שד
דייקתי ובמ"ו בסנהדרין [א"י] חכ שכתב אגטין (ובעירך גרם בה
גט ע"ש) שהוה שטר זוואה, וכן באג"כ אמרו ודיין שטר ט':
(עא) על שם בנו של ישמעאל קדר נקראו בני קדר שנא' כנ"ל,
ומבאר

[ט] קמ"ר דטל נריקתא על אשמו ע"ש כפיד"י שמתרת את
כתיב: (נה) וכשבה ישמעאל בו' הדבר הוה. בלוקט חסיים וכן
חכב כתיב חכס והטן הדבר בו', והוה כתיב גע"ב פ"ב [ל"ט]
כתיב ועבדו של חבר הוה כן כחבר בו': (ט) הדבר הוה ושילחה

שלה אמו. כנ"ל, וס' ושילחה
הוה שגירש ושלח הראשונה מנוק, וס' ושילחה
ואח"כ שלחה אמו ליקח לו השני, והנה הראשונה שתיקב מואבית
לא רצה לקדם מני אברהם בלחם ומוס, היא כמו משפחה מואב
ועמון שלא קדמו לבני ישראל כלחם ומוס (ועל שרשן מאשת
לוט שתיקה מנתת סדום מונעי ההסד מבני אדם וכח"ל פכ"ה
אות ח"ו כס"ד), ויש לומר שגם כנ"י נתינת וקדר הדבאל ומבטם
(כמ"ש כס' הישר שהן בני הראשונים) כן כן שרשו טעב בית חמם שלא
החזיקו נהקדמת לחם ומוס, וכינ"ו מהקדוים האמור' בטכ"ט,
מ"א"כ בני השני, עמ"ש' אות ג' ו"א"ה, וכן החזיקו בני נתינת
וקדר ברעיות אלן כמ"ש [ישעיהו ס] כל אלן קדר בו' אולי כתיבת
ט', וכתיב [יחזקאל כו] קדר בו' ככרים ואילים ועתודים, שהוה
אומנות מואב חבי חמם, ובמ"ש במנחת [פז] אילים ממנאב וכתיב
[מלכים ב ג] ומיטע חלק מואב היה נוקד וגו' מאה אלף כרים
ומאה אלף אילים נתי: (נו) אשה מכית אביה. ר"ל מניית
פרעה חלק מצרים כדלעיל ס"פ כ"ו שהגר בת פרעה היתה,
ויחשבו השנים כטובה לקבל האורח' למצרים שמנאט שיקבלו את

ישראל באכסניא (ועיין זה שמות [ז] וקבלו מצריו ויבנו להן
בו'), וי"ל כבני השניה הן הנקראים הגרושים על שם הגר,
שמשתפחהו הוה שתיקה חמם ובמ"ש [ד"ה א ה] עם הגרושים
וגו' ויורו נשים ועוד שכן האחרונים מבני ישמעאל שכן בני השניה
כמ"ש כס' הישר, ובני הראשונה נכורז בשם ישמעאליים, וי"ש
[הכלים פ"ג] וישמעאליים מואב והגרים, סמוך ישמעאליים למואב
שכן מניית חתן משפחתם ובמ"ש' אות מ"ו, והגרים בני השניה,
וי"ל ש"ש וישבט מחוללה בו' אשר על פני מצרים טוחה לשורק
שכני השניה שהיו משפחות מצרים שכנו סמוך למצרים, ובני
הראשונה שהיו משפחות מואב שכנו סביב לכן עד טוחה השורה
שהוה כמורחית נפיות ח"י לא רחוק מגבולי מואב שהוה ג"כ
כמורחית ח"י [ח] = (נח) ומתה פטומה. נראה שעל שמה קרא
שחוקק הישמעאליים שם נחו הירועה, שהוה היודוע ממדרי ר"ל
(ולקח הרכה מדבריהם וכתב דבריו כידוע), ע"י אשה וו הללית
ישמעאל ומתנדך המצריים (וגם כקבלה מחטות' היה דיוע להם
זה, כאשר עוד הרכה סיפורים קדמונים בני ישמעאליים שמה
פטיהם), ולא כאשר רחיקו צמור אחד שרצה לנין שמיספורים
סאלו נחוסף הדבר בת"י (ולא הזכיר ע"ה כמ"ה וילקוט ג"כ,
ואין מדוי' לטעול דברי חלקא קראו כאלו שמיני שיהא נטילה ח"ו),
גם אשמו הראשונה ערישה נוכר בספורים שהיה כעין זה שם אשת
המתוקק, ואף אם כן הדבר היה במקרה אין בוה תימא, גם
כבר כ' לעיל שיש טפחאות שוטת כשהה כאן: (נט) מכל טוב
ממין הכרבות. בלוקט הני' מוזן וברכות, אבל כלשון דכ"ן
כ"ה גם להלן ר"ס מ"ב (ועמ"ש כס"ד), ויש למרש כאן מתין
סברות החובטים בו נתיבה ולישמעאל שמעתיך הנה נרבותי איתו
וספריוו חזונו וגו' (ס) וכשבה בו' את הדבר הוה. כאן לא
נוכר שאחר לה אברהם דבר מה להגיד לישמעאל (וכשה"י חותא
א"ל שגד לו שיתד האכל טובה ואלו ויטירה), ואפשר זה שהיה
חוקן וקתנו לו לחם ומים והתפלה שהתפלל (גם מילוי הברכות,
אם כבר נתמלל חוד) הוא הדבר שהגידה לו: (סא) שג' כרחם
אב בו'. ובמ"ש בשמי"ט כרחמן שכתבת זה אברהם, ומתה
שמנה מקרה זה על ישמעאל ח"ש שלא היה בעין ונשעוהו לשלחו